

หมาก

ศรีเลา เกษพรหม

สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

แต่ครั้งโบราณ หมาก คือไม้เศรษฐกิจ หมาก เป็นไม้ที่มีค่า ใช้ประโยชน์ทั้งต้นและผล ผู้ที่มีสวนหมาก จึงทำรายได้ให้แก่เจ้าของสวนเป็นกอบเป็นกำ ดังนั้น ทางรัฐจึงมีการเก็บภาษีสวนหมากนำเงินเข้ารัฐ และมี ประจำที่ถวายภาษีสวนหมากให้แก่วัด เพื่อเป็นปัจจัย บำรุงวัด บำรุงพระสงฆ์ ตลอดถึงการเป็นค่าเลี้ยงดูคน ที่เป็นข้าวัด นอกจากได้รายได้จากนาบ้านและป่าแล้ว ก็ยังได้จากหมากอีกส่วนหนึ่งด้วย วัดที่สำคัญ จึงพยายามติดต่อข้าราชการในคุ้มหรือในโรงคำเพื่อนำ วัดนั้นๆ ไปบอกบุญถวายแก่กษัตริย์และมหาเทวี เมื่อกษัตริย์หรือมหาเทวีรับส่วนบุญของวัดนั้นแล้วจะรับ อุปถัมภ์วัดนั้น โดยสั่งให้ข้าราชการท้องถิ่นจัดหา นามูบ้าน ป่า สวนหมากไว้กับวัด เพื่อนำรายได้ อันเกิดจาก สิ่งเหล่านั้นไปบำรุงรักษาวัด และยังให้จัดคนไว้ อุปัฏฐากวัด อุปัฏฐากพระสงฆ์ ซึ่งเรียกคนเหล่านั้นว่า ข้าวัด ข้าพระ

ตัวอย่างเช่น เมื่อ พ.ศ. ๑๙๕๔ กษัตริย์เชียงใหม่ และมหาเทวีทรงหยาดน้ำตกแผ่นดิน ถวายไร่นา และสวนหมาก ให้แก่พระสุวรรณมหารวิหารซึ่งเป็นวัด ๑ แห่งในจังหวัดพะเยา ในจารึกตอนหนึ่งมีว่า “แม้จะนับ หมากไร่ ได้ ๑๐,๐๐๐ ลำค่า”

ก็จะเตรียมงานไว้ทำตอนกลางคืน เช่น การทอดผ้า งานเย็บปักถักร้อย ถ้ามีหมากก็จะเตรียมผลหมากใส่กระดังไว้ เพื่อทำการผ่าและเสียบทำเป็น “ร้อย” ด้วยเชือกปอ สิ่งที่ต้องเตรียมอีกอย่างหนึ่งก็คือ แอ็บหมาก (หรือชั้นหมากคือเขียนหมาก) ๒ สำหรับ ชุดหนึ่งสำหรับต้อนรับแขกทั่วไป อีกชุดหนึ่งเป็นของส่วนตัวเรียกว่า “แอ็บหมากสาว” ที่จะเก็บไว้ให้แก่ “ตัวพ่อ” คือคู่รักของนางได้เคี้ยวเท่านั้น การพูดเกี้ยวพาราสีระหว่าง บ่าวสาว จะพูดผ่านแอ็บหมาก ถ้าพูดกันโดยตรงอาจจะทำให้เกิดอายกันได้ เหมือนกับว่าจะให้แอ็บหมากเป็นพยานรัก เช่น ฝ่ายชายถามเป็นคำขอเคี้ยวหมาก ฝ่ายหญิงจะตอบรับเป็นคำเหมือนกันว่า “กินเถอะๆ พลูหนึ่งเมืองเถิน บักลัวค้อเอม กินเถอะพี่อ้าย”

หมากเป็นสมุนไพรรักษาโรค

คนสมัยก่อนเชื่อกันว่าการเคี้ยวหมาก ทำให้ฟันแข็งแรงทนทาน ปัจจุบันนี้ก็ยังพอจะสังเกตเห็นผู้เฒ่าผู้แก่ อายุ ๗๐-๘๐ ที่เป็นคนเคี้ยวหมากมาก่อน ฟันของท่านเหล่านั้นส่วนใหญ่ยังมียอดอยู่เต็มปากและไม่ค่อยมีปัญหาเรื่องฟันซึ่งก็จะมีอาการปวดเหงือกฟันวันละหลายครั้ง ขณะที่หมากยังอยู่ในปากเขาจะเอาเปลือกหมากแห้งขัดฟันด้านหน้าให้สะอาดและเป็นเงางามหมากยังใช้แก้ไอและระคายคอได้ด้วย เมื่อเกิดไอ เจ็บคอหรือคันคอเนื่องจากหวัด ไม่ว่าจะเกิดขึ้นกับเด็กหรือผู้ใหญ่ คนในสมัยโบราณจะอม “ต๊ับหมาก” อาการไอก็จะทุเลาลง (คงเพราะความฝาด) และในส่วนของผดผื่นคันนั้นก็อาจใช้หมากรักษาตรวดผดผื่นคันได้ ที่ข้าพเจ้าเคยเห็นมากับตา คือ เมื่อประมาณพ.ศ. ๒๕๒๔ นั้นมี “ผ้าขาว” (ชีปะขาว) จากจังหวัดลำพูน เดินทางไปพักตามวัดรับรักษาโรคต่างๆ เช่น ปวดหลัง ปวดเอว ปวดข้อ ปวดกระดูก เป็นต้น โดยใช้ไม้เท้าที่อ้างว่าเป็นไม้เท้าของครูบาเจ้าศรีวิชัย เคาะไปตามที่ปวด มีคนเป็นโรคผื่นคันมาขอผ้าขาวช่วยรักษาให้ ผ้าขาวคงจะไม่เคยรักษาโรคคันดังกล่าวมาก่อน แต่เพื่อรักษาความเป็นอาจารย์ไว้ จึงแก้ปัญหาด้วยการคายชานหมากออกให้คนผู้นั้นนำไปทาบริเวณที่คัน คงเป็นเพราะความ

ฝาดของหมาก ยาฉุน ปูน ใบพลู และเปลือกก้อประมาณ ๓ วัน อาการคันของคนนั้นก็ทุเลาเบาบางลงและหายไปในที่สุด “ชีหมาก” (ชานหมาก) ของผ้าขาวจึงกลายเป็นของศักดิ์สิทธิ์ มีการให้บูชากันถึงค่าละ ๕ บาท

หมากมีส่วนเกี่ยวข้องกับเครื่องยศ

จะเห็นว่าเครื่องยศที่พระเจ้าแผ่นดินพระราชทานให้แก่ข้าราชการ มี “แอ็บหมาก” เป็นหนึ่งในนั้นด้วย ถึงหมากจะไม่เกี่ยวข้องโดยตรงกับเครื่องยศ แต่แอ็บหมากที่ได้รับพระราชทานก็เป็นภาระเพื่อใส่หมาก เครื่องยศสมัยก่อนนั้น นอกจากดาบเงินดาบคำ หากเงินหอกคำ และอื่น ๆ อีกหลายอย่าง ยังมีอีกอย่างคือ แอ็บหมากเงิน หรือ แอ็บหมากคำ และบางชุดก็มีกระโถนเงินหรือคำด้วย เพื่อเป็นที่รองรับน้ำหมาก ตัวอย่างเช่น กษัตริย์อังวะเคยพระราชทานเครื่องยศ

ให้กับมังพลชะแพ็ก ผู้ครองเมืองเชียงรายเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๒๗๐ เครื่องยศเหล่านั้นมีแอ็บหมากคำรวมอยู่ด้วย ข้าราชการในเชียงใหม่ในช่วงหลังนี้ก็มี “แอ็บหมาก” ประจำตำแหน่ง คนที่มีตำแหน่งสูงหน่อย และมีความดีความชอบ เจ้านายจะให้คนรับใช้ คอยถือแอ็บหมากให้อีกด้วย เช่นครั้งหนึ่งแม่เจ้าทิพพเกษตร สังกษยาพรหมโวหารแต่งคำเรื่อง เจ้าสุวัตรนางบัวคำ ปรากฏว่าแต่งได้ถูกใจแม่เจ้า แม่เจ้าจึงประทาน “แอ็บหมาก” ให้เป็นรางวัล ส่วนคนรับใช้ที่แอ็บหมากมิได้ประทานให้ต่อมา มีราชการพระยาพรหมได้เข้าเฝ้าแม่เจ้า แม่เจ้าสังเกต

ว่าไม่เห็นแอ็บหมากของพระยาพรหม จึงถามขึ้นว่า
ทำไมไม่เอาแอ็บหมากมาด้วย พระยาพรหมก็ทูลตอบ
ด้วยปฏิภาณกวีว่า “มีแอ็บไว้เหมือนตุ้มหีว เป็นมีตัวมี
บ่มีคนอุ้ม” แม้เจ้าขอบพระทัยจึงประทานอ้ายค้อมขมุ
เป็นคนถือแอ็บหมากให้แก่พระยาพรหม

มีคำสั่งให้ทำลายสวนหมาก

สวนหมากถูกทำลายก่อให้เกิดความวุ่นวาย
ทั่วล้านนา ในครั้งที่จอมพล ป.พิบูลสงคราม เห็นปัญหา
ของหมากโดยมีผู้คนถ่มน้ำหมากเรียรดตามถนน
หนทางทั่วไป ทำให้ดูสกปรกแก่บ้านเมือง จึงสั่งให้ตัด
ต้นหมากต้นพลูทิ้งทั่วประเทศ ในล้านนาจึงมีคน
ที่เคี้ยวหมากเดือดร้อนกันไปทั่ว จึงต้องแอบปลูกต้น
หมาก ต้นพลูไว้ในสวนที่ลับตา

ปัจจุบันคนที่เคี้ยวหมากจะมีแต่คนแก่ๆ ที่เคย
เคี้ยวมาแล้วเท่านั้น ไม่มีใครเคี้ยวหมากเพื่อสืบทอด
หรืออนุรักษ์การเคี้ยวหมากไว้ให้ลูกให้หลานเห็น
ในอนาคตถึงจะไม่มีคนเคี้ยวหมากให้เห็นแล้วก็ตาม
แต่การใช้หมากเพื่ออย่างอื่นจึงควรจะช่วยกันอนุรักษ์ไว้
เช่นการใช้หมากเป็นเครื่องประกอบพิธี ใช้หมากเป็น
เครื่องสักการะ ใช้หมากเข้าร่วมกับขบวนแห่ต่างๆ
โดยทำเป็น “ต้นหมากเบง” หรือพุ่มหมากไปด้วย

หมากเบง

คือ พุ่มหมากที่จัดเพื่อถวายเป็นเครื่องสักการะ
บูชาพระพุทธรูป หรือใช้ในพิธีต่างๆ คู่กับต้นดอก
และต้นเทียน หมากเบงใช้ลูกหมากสดจำนวน ๒๔ ลูก
เสียบไม้ปักไว้รอบโครงของพุ่ม

หมากสूप

หมากสूप คือ หมากที่ทำไว้เป็นคำๆ สำหรับพก
ติดตัวไปทำไร่นาทำสวนหรือพกไปในการเดินทางไกล
เพื่อความสดวก แต่ถ้าหลายวันต้องหิ้วแอ็บหมากติดตัว
ไปด้วย

หมากเสียบ

หมากเสียบ คือ หมากดิบที่นำมาผ่า
เป็นชิ้นแล้วร้อยเป็นแถวยาวตากแห้ง
เรียกหมากไหม คนโบราณมีธรรมเนียม
การเสียบหมากที่ได้มาตรฐานของตลาด
คือหมากที่ร้อยเป็นเส้น ๑ ไหม หรือ
๑ เส้นต้องมี ๓๖ คำ ๑๐ ไหมผูกรวมกัน
เป็น ๑ หัว

